

Érfalvy Livia

Budapest-Fasori Evangélikus Gimnázium

Imitáció és önazonosság Móricz Zsigmond *Rokonok* című művében

„Meg lehetne regényben írni ezt a vállalatot.”
(Móricz, 2006, 218. o.)¹

Móricz Zsigmond 1930-ban, majd átdolgozott formában 1932-ben megjelent regénye a gazdasági világválság utáni panamák világába kalauzolja el az olvasót. A Rokonok által felkínált értelmezési lehetőségek közül elsőként a társadalmi regény felőli olvasat tűnik a legkézenfekvőbbnek, a dzsentri-témát középpontba állító szöveg ugyanis korhű pillanatkép az 1920-as évek végének Magyarországról.² A könyv népszerűségéhez az is hozzájárul, hogy a regényvilágban feltárt kórképet – a hatalom hálójába és a korrupciók világába került kisember vergődését – ma is pontosnak érezhetjük. Kopjáss István felemelkedésének és bukásának története a karrierregény műfaji hagyományát is felidézi, hiszen a politikai és társadalmi elitbe történő beilleszkedése meghatározó eleme a cselekménynek.

Tanulmányomban egy olyan értelmezési lehetőséget, poétikai olvasatot szeretnék felvázolni, mely Kopjáss István beilleszkedési folyamatát és annak kudarcát az imitáció, és ezzel szoros összefüggésben az önazonosság feladásán keresztül tárja elénk, rávilágítva a regény világában a szó, a verbális megnyilatkozás sorsformáló hatalmára.³ A vizsgálódás tárgya arra irányul tehát, hogy a beszélő – esetünkben a regény főszereplője – hogyan azonosul egy másik, számára idegen beszédmóddal, és hogy ez az azonosulási folyamat milyen változásokat okoz személyiségében, illetve milyen szerepet játszik sorsának alakulásában.

A cselekmény helyszíne Zsarátnok Városa, az erre utaló ZS. V. monogram azonban többjelentésű és szimbolikus értelmű a regény szövegében: a városi gazdálkodásra utaló célzással azt is jelenti, hogy „zsebre váglak”. A korábbi főügyész, Makróczy eltávolítását, valamint ennek függvényeként a korábbi kultúrtaácsnok, Kopjáss István főügyésszé való kinevezését szintén a ZS. V. monogramhoz és annak palindrómaszerű megfordításához köti a szöveg:

„Még a százezer holdas városi határ is szinte végigborzongott, biztosan a szelek is hallották, és végigsustorogták a pusztákon, hogy zsé, vé, zsé, vé... és a föld meg-rázkódott barátom, és lehányta magáról a vén zsványt.” (8. o.)

A korábbi főügyész eltávolítását kísérő misztikus nyelvi jelenség tehát a szó hatalmához köthető, a főügyész politikai szemléletét magába sűrítő „zsé vé” hangsor bukásának okozójaként jelenik meg a regény nyelvi világában.⁴

A harmadik fejezet az új főügyész, Kopjáss István beilleszkedése szempontjából kulcsfontosságú a regényben. A polgármesterrel folytatott tanácskozás azonban alapvetően nem tartalmi, hanem formai szempontból tesz szert jelentőségre, hiszen az egész fejezet a szó kifordítása és átváltoztatása körül forog.

A polgármester szava lapos, szürke, fordulat nélküli:

„Figyelt az öregúr szavaira. Olyan laposan beszélt, olyan szintelenül, fordulat nélkül, szürkén. Ha az ember ránézett, azt hitte, ez egy roppant szellemes ember lehet, akinek szavaiból csak úgy sístereg az ész, egyáltalán az a hite volt, hogy rendkívül eszes, hogy úgy fog az esze, mint a borotva. De ha megszólalt, az ember lehült és várta, hogy mit is akar mondani, hova lyukad ki, mi lesz ebből, és mindig segíteni szeretett volna neki az ember, hogy szavakat adjon a szájába, kisegítse, mert nem leli, mit akar mondani.” (27. o.)

A polgármester szintelen, retorikai fordulatoktól mentes beszéde hatalmának jele. Töredékes, befejezetlen mondatai rákényszerítik hallgatóját arra, hogy saját álláspontot fogalmazzon meg, miközben ő maga nem foglal állást az adott kérdésben. Ez lehetővé teszi a beszédpartner véleményének megismerését anélkül, hogy saját nézőpontját teljes mértékben felfedné. Kopjáss ösztönösen felismeri ezt az intenciót, és mindent megtesz, hogy belehelyezkedjen a polgármester gondolatmenetébe, szöfűzésébe. A probléma akkor kezdődik, amikor szava a polgármester szavához kezd idomulni, amikor akaratlanul is utánozza „a vén panamista” beszédmódját, és amikor kimondja a karrierjét elindító elhíresült fordulatot:

„Pista egy picit hunyorított, s jobb meggyőződése ellenére önmagának váratlanul azt mondta:

– Hogy a kecske is jóllakjon, a káposzta is megmaradjon.

A régi, unalmas és elkoptatott frázisnak váratlan hatása volt. A polgármester előbb elbámult... aztán harsányan elnevette magát.” (31. o.)

Kopjáss az elcsépelet nyelvi fordulattal saját szavához, és ezáltal korábbi gondolkodásmódjához kezd hűtlenné válni, amit szinte azonnal érzékel:

„És ő érezte a nevetése alatt és mögött, hogy úgy látszik, ez az egyetlen rossz, amit mondhatott. Érezte, hogy elárult valamit. Hogy nem helyes és nem szép dolog, hogy csupa olyan szót mond, aminek ez a vén panamista örül. Hát ő is csakugyan azon az úton van, s neki is vége?” (31. o.)

Erkölcsei aggálya tehát a szó hatalmához kötődik, az új főügyész azonban leküzdi erkölcsi aggályait:

„És most hiába tagadja, boldog, hogy a polgármester, a méltóságos úr nevet az ő szaván, mert így jó helyen van, jó helyre ért, nem lesz baj a karrierrel.” (32. o.)

Következő megnyilatkozása szavainak átváltozása következtében már ugyanúgy töredékes beszéd, mint a polgármesteré, minden mondata lezáratlan, pont helyett három pont az írásjel, jelezve a ki nem mondott gondolatok meglétét. Kopjáss kezdeti aggályait félretéve egyre jobban belejön a játékba, élvezzi, milyen nagy hatást tud elérni egy-egy szavával.

A következő fejezet Martiny doktor és a kisbérlők látogatását beszéli el. A látogatók csak „egy szót” kérnek tőle, ami erőt, reményt és hitet támaszthat bennük. Kopjássnak nem volt kedve szónoklatot tartani, ezért a polgármesternél bevett frázist alkalmazta, amivel ezeknél az embereknél is sikere volt. A kiüresedett szót ugyanis mindenki maga töltheti meg tartalommal, ugyanaz a frázis – „Az a fontos, hogy a kecske is jóllakjon, a káposzta is megmaradjon.” – mást jelent a polgármesternek, és mást az ellenzékieknek. Mire Kopjáss hazafelé indul, más ember lesz belőle: „Rájött, hogy van benne képesség úr lenni.” (37. o.) Szavainak átalakulásával, a polgármester beszédmódjának imitálásával tehát jelleme is átalakul, gondolkodásmódja olyan fordulatot vesz, ami elindítja őt a bukáshoz vezető úton.

A banktisztviselővel folytatott beszélgetés után a polgármester emblematikus szava, a „pajtikám” is megjelenik beszédében:

„– Az első panama... az első, pajtikám, az első panama... Mulatott rajta, hogy azon kapta magát, hogy egészen a polgármester hangján ismételte a szavakat. Ez a pajtikám, ez is a polgármester kedves szava.

Nincs ebben semmi, mondta aztán magát vigasztalva, mert hiszen arra sose leszek kapható, hogy igazságtalanságot és jogtalanságot tegyek, s belenézett a lapba, s vörös ceruzával mindjárt alá is húzta a következő nagy súlyú mondatot: »az igazság és a jog alapján állok s egyetlen céloom a polgárság érdekeinek védelme.«” (43. o.)

Kopjáss István ezen a ponton még lelki-furdalást érez, hiszen érzi az eltévelyedés veszélyét, amit beszédében a polgármester emblematikus szavának beszűrődése szimbolizál. Nem véletlen, hogy a polgármester épp abba a mondatába köt bele, amivel ő maga azonosulni tud. Ahogy a szöveg mondja, „nagyon sokat nyargalászott ezen az igazság szón” (44. o.). Amikor a polgármester elbocsátotta a megbeszélés után, a főügyész zavarban volt. „Nem tudta, most mit kell mondania.” (46. o.) Szóhoz fűződő ambivalens viszonya, szavának átalakulása tehát zavart eredményez belső világában, ami több ponton is az adekvát nyelvi megnyilatkozás hiányát eredményezi a regény nyelvi világában. Kopjáss ezen a ponton még bízik abban, hogy saját szava kerekedhet felül: „Vigasztalta magát, hogy az öregnek nehéz lesz beleszoknia, hogy új ember új szellemet, új szavakat és új célokat hoz.” (46. o.) Mivel saját szavát és megnyilatkozásait még képes kívülről szemlélni, tudatában van annak, hogy szava a hatalom szavához kezd idomulni, mégsincs ereje a folyamatot megállítani.

Pista a kaszinóban egy volt iskolatársától tudja meg, hogy a Boronkay-villát szánják

Kopjáss István ezen a ponton még lelkifurdalást érez, hiszen érzi az eltévelyedés veszélyét, amit beszédében a polgármester emblematikus szavának beszűrődése szimbolizál. Nem véletlen, hogy a polgármester épp abba a mondatába köt bele, amivel ő maga azonosulni tud.

Ahogy a szöveg mondja, „nagyon sokat nyargalászott ezen az igazság szón” (44. o.). Amikor a polgármester elbocsátotta a megbeszélés után, a főügyész zavarban volt. „Nem tudta, most mit kell mondania.” (46. o.) Szóhoz fűződő ambivalens viszonya, szavának átalakulása tehát zavart eredményez belső világában, ami több ponton is az adekvát nyelvi megnyilatkozás hiányát eredményezi a regény nyelvi világában.

neki. A beszélgetés közben több visszaélésre is fény derül a sertéstenyésztővel és Makróczyval kapcsolatban, ami az új főügyész számára új információ:

„Ez mind újság volt előtte. Ahány szó, annyi reflektor, ami az előtte ismeretlen dolgokra világított rá.

Úgy... hát Makróczynak más bűne is volt, nemcsak az, hogy a közgyűlés kistermében azt az ominózus böketet mondta a zse-véről. Az csak jól jött, hogy így alkalmat adott az elpártolásra. Ettől kicsit meg is borzongott, mert a saját sorsát látta benne előrevetítve. Vigyázni kell, hogy valami bűnt ne kövessen el, mert akkor minden szóba bele lehet kapaszkodni, ha el akarják ejteni...” (106. o.)

Kopjáss tehát felismeri, hogy szavait ellene fordíthatják, ekkor azonban még bízik abban, hogy ha elveihez hűen, erkölcsösen cselekszik, elkerülheti a bukást. A szavak mágikus erejének felismerése azonban fontos eleme ennek a jelenetnek: a Makróczy vesztét okozó zse-vé monogram első kiejtésénél „végigborzongott” a természet, nem véletlen tehát, hogy a jelenet felidézésekor, illetve a dolog jelentőségének felismerésekor Kopjáss reakcióját is a „megborzong” igével fémjelzi a szöveg.

A vitatható körülmények között létrejött villavásárlási előszerződés után a Linával folytatott beszélgetés hatására Kopjáss István így vet számot helyzetével:

„Eleinte úgy látta, hogy hiszen ez egy ördögien tiszta helyzet, amibe belekerült. A panamáinak a legtávolabbi nyomait sem lelte hetekig, s most egyszerre mintha fekete szálakkal volna teleshöve az egész élet, s ő mint a légy a pók hálójában, máris vergődik, hogy beálljon-e póknak, s szíjjon, mint a többi, vagy az ő vérét szíjják ki a végén...”

– Az igazat megvallva, nincs rá szükségem. Eddig is megéltem a magam tiszta, egyszerű életében, ezt ezután is meg lehet tenni.

De hiába mondta ki ilyen hevesen és önérzetesen ezt magában, már érezte, hogy nincs így. Valamit változott a helyzet.” (151. o.)

Amint látjuk, szavai a polgármester intenciójának megfelelően kezdenek kiüresedni, a „nyelvi átöltözés”, a másokkal való azonosulás folyamata egyben saját elveinek feladását is jelenti.

A bankszámla megnyitása komoly belső vívódást okoz lelkében, hiszen kezdi elveszíteni önazonosságát:

„Folyószámlája van a hatalmas bankban, ahol azelőtt egy háromszáz pengős kölcsönt elérni semmiképpen sem tudott volna. Most tizenötezer pengő csak úgy rendelkezésre áll. Dehogy fog ő ahhoz valaha is hozzányúlni. Valami konfliktus volt benne, a régi énje s a mostani között. Valami belső zűrzavar. Egyáltalán nem tudott eligazodni, s ez rémes volt és boldogtalanság.” (186. o.)

A bukáshoz azonban nagymértékben hozzájárul Berci bácsi szénügylete, ami szintén a szó hatalmán keresztül tematizálódik:

„– Adnod kell húsz pengőt, Pista fiam – mondta később Berci bácsi –, még akkor is, ha nincs. Nem léphetek ki így a házból, egy fillér nélkül, mikor húszezer pengős provízió jár neked abban a percben, mikor a város fizet.

Pista úgy vonta össze a szemöldökét, s úgy érezte magát, mintha rágyújtották volna a házat. Úri és anyagiasságtól távol álló életében a provízió még soha nem fordult elő. A szó maga már megégette. Egész testében borzongott, s arra gondolt, hogy ez a szó maga elég rá, hogy megölje az ő karrierjét.” (239. o.)

A fenyegető veszély a korábbi szöveghelyekhez hasonlóan itt is a „borzongás” szóval társul, párhuzamot vonva Makróczy és Kopjáss sorsa között.⁵

A régi és új rokonok világa a Boronkay-villában rendezett vacsorán olvad össze, amit a szövegben szintén egy emblematisz szó szimbolizál.

„Pista azért maradt, mert Berci bácsi jött s nem akarta őket Linával együtt hagyni.
– Öcsém egy szóra.
Lina élesen mondta:
– Hagyjuk már azt az »egy szót«.
– De furcsa vagy... nem pénzt akarok kérni... Itt nem kell fizetni. Legfeljebb az inasnak.” (244. o.)

Az „öcsém egy szóra” kifejezés tehát hívószóként működik, annak a jele, hogy valamit kérni akarnak Kopjástól. Néhány jelenettel később Kardics bácsi ugyanezekkel a szavakkal lép oda Pistához.

„– Öcsém, egy szóra – mondta most Kardics bácsi, s Lina úgy fordult meg, mintha méh csípte volna meg. Egész teste megrándult. Egy kicsit higgadnia kellett, míg rájött, hogy hiszen nem félelmes, hanem mulatságos, hogy Kardics bácsi is evvel a szóval cipeli el Pistát. Pedig biztos, hogy itt is ugyanazt jelenti a szó, mint ott. Vajon mi kell Pistától egy Kardicsnak.” (247. o.)

Ebben a szituációban nyilvánvalóvá válik, hogy a szó elszakad a hétköznapi értelemben vett referenciától, a fenti jelenetben már csak jelölőként funkcionál, melynek jelentette nem a beszéd egyik elemeként értett nyelvi egység, hanem egy meghatározhatatlan jelentésű szituáció.⁶

A korábban vágyott világ illúzió voltának lelepleződése – az estély élményeit rendezgetve – szintén a szón keresztül történik:

„Ezek a ravasz öregek, ezek a zsíros, hájas hízelgők. Ez az egész világ valami undorral töltötte el. Milyen üres volt az éjszakája. Milyen fölösleges dolgokról beszélt mindenki, akárkivel állott is szóba...” (266. o.)

A kiüresedett kommunikáció tehát az adott társadalmi közeg ürességének jelölője a regény világában.

Nem meglepő tehát, hogy a végső összecsapás a főügyész és a polgármester között szintén a szavakon dől el. Kopjáss azért veszíti el a csatát, mert nem találja a szavakat.

„– Méltóságos uram...
Elhallgatott, mert hirtelen nem tudta pontosan kifejezni magát. Szinte zavarta, hogy most a polgármester is hallgatott, s látszott rajta, hogy várja a feleletet.” (274. o.)

Szófordulatokra, kétértelmű frázisokra építkező beszéde most a visszájára fordul. Az, ami a regény elején előny volt, amivel a polgármesternél bevágódott, most visszaüt. Amikor ugyanis Pista megtudja, hogy Berci bácsi szene már megjött, ismét egy kiüresedett nyelvi formával reagál:

„– Hisz ez nagyszerű. Hisz ez akkor úgy megy, mint a karikacsapás.

A polgármester kacagott, s összes műfoga csillogott:

– Hahaha, nagyon jó, nagyon jó, minden úgy megy, mint a karikacsapás... Mint a karikacsapás, ezt nagyon zseniálisan fejezted ki, pajtikám...” (276. o.)

Amikor azonban rádöbben, hogy Berci bácsi salgótarjáni szenet szállított a városnak, minden a visszájára fordul. „A polgármester nem szólt, nem köszönt, nem volt kedves szava, nem mondta, hogy szervusz, pajtikám...” (281. o.), ami Kopjáss számára egyértelműen a kegyvesztettség jele.

Berci bácsi első verbális megnyilvánulása a regényben szintén egy emblematisz szó, ami több pusztá köszönésnél, amennyiben Kopjáss István és Berci bácsi kapcsolatának jellemzésére szolgál:

„No, öcsém! Ebben ott a gratuláció, az elragadtatás, hogy neki ilyen öccse van, a fölény, hogy mégis ő a nagybácsi, az idősebb, az okosabb, akitől minden szépet és jót várhatnak a gyerekek. De ott van az is, hogy mi vagyunk a faj, a Kopjássok, azt a teremtettét. [...] De Lina már nagyon jól ismerte ezt a no öccsemet, tudta, hogy ennek a refrénje az, hogy: Öcsém, egy szóra!... Adj pénzt, adjál pénzt.

És azt is tudta, hogy míg ő a szobában van, addig ez a stereotip két szó nem pattan ki.” (51. o.)

A „pajtikám” szinonimája, az „öcsém” megszólítás tehát Pista rokonok iránti elköteleződésének szimbóluma.

A Berci bácsival vívott küzdelem szintén a szavakkal vívott harc képét ölti magára, a szénügylet kiindulópontjánál ugyanis a hatalom a szóval azonosítódik:

„Egy szavadba kerül. Szólsz a városi gazdasági hivatalnak. Nem mondasz nekik semmi mást, csak azt, hogy vizsgálják meg a szenet.” (53. o.)

Pista próbált kibújni a feladat alól, „s csak a kifejezéseken törte a fejét, hogy lehet elbújni a szél elől” (55. o.). Berci bácsi, akinek egyik szavajárása, töltelékszava a „szóval”, Lina szemszögéből ambivalens módon viszonyul a szavak igazságtartalmához:

„– Vigyázz lelkem, vigyázz... Ez egy kedves, öreg számár... Valahogy komolyan ne vedd, amit mond... [...] Berci bácsi szavára nem lehet adni...” (57. o.)

A szó nemcsak a politikai, hanem a családi életben is fontos szerepet tölt be Pista életében. Linával való kapcsolatában hol „fegyvernek”, hol áldásnak bizonyul. A szó hivatott ugyanis kapcsolatuk ábrázolására, jellemük és házasságuk alakulásának bemutatására.

A vacsora után Lina és Pista hallgatva mennek be a lakásba, és egy rövid beszélgetés után újra beáll köztük a csend: „A felkavart izgalmak annyira örvénylettek bennük, hogy nem bírtak beszélni, mert köztük hiányzott a régi harmónia.” (74. o.) Pista ezen az estén csodálatot, szerelmet és hálát érzett a felesége iránt, a villavételről folytatott beszélgetés azonban ismét éket ver köztük, Lina ugyanis „megmerevült” ettől a szótól.

Adélka levelének megérkezése után szintén a szavak hivatottak jellemezni kapcsolatuk alakulását, a két sógornő között ugyanis valami régi vita indította el az ellenségeskedést:

„Pista szédülve hallgatta. Ő már réges-régen elfelejtette az egész dolgot, s el volt ámulva, hogy a felesége az utolsó szóváltásig mindenre pontosan emlékezik.” (84. o.)

A levél elolvasása után Lina „nem szólt egy szót sem, kiment a szobából” (88. o.). A vita következő szakaszában hangzik el Lina szájából a rokonok minősítésére szánt emblemikus kifejezés, ami Pistából komoly megbotránkozást vált ki:

„– Nézze, Pista, maga nagyon veszélyes útra lépett. Ha maga most fel akarja szedni az összes rokonát, a nagybácsikat, a testvéreket, az atyafiakat, akkor aztán nem tudom, mi lesz ennek a vége. Most már magából fog élőködni az egész poloskafaj? Pista felugrott, mintha kígyó csípte volna meg.” (90. o.)

A vita hevében „Pista érezte, hogy nagyon elszaladt a szája”, és egyre inkább Lina stílusában kezd el a feleségével kommunikálni, hiszen Pista „nem szokott ilyen erős és durva szavakat használni”. A vita végén

„Lina valamit akart mondani, de lenyelte, s egy percre farkasszemet nézett az urával, aki most új rémülettel azt figyelte meg, hogy az asszony egy pillanat alatt rettenetesen megöregedett. Az arca be volt esve, s a pofacsontokon lötyögős volt a bőr. A szeme fekete karikás volt, és lángolt a gyűlölettel. Lina nem szólt, hanem sarkon fordult és kiment.” (92. o.)

A vita hevében tehát a bántó szavak hatására mindketten kezdik elveszíteni önazonosságukat. Az estélyen még ragyogó Lina hirtelen öreggé válik az ura szemében, aki viszont szavainak élességével, szóhasználatával Linához kezd el hasonlítani. Pista másnap, a veszekedésre visszagondolva, fontos következtetéseket von le Lináról:

„Linával nem lehet vitatkozni. Lina nő létére úgy vitatkozik, mint egy díjbirkózó, aki mindjárt agyonüti a partnerét. Poloskafaj. Hogy jut ilyen az eszébe. Ez az első szó, amivel jelezni szíveskedik a különvéleményét. De hogy tudja még a szívó, rágó teremtmények közül is kiválasztani a legbüdösebbet és legundokabbat. Tessék aztán tovább folytatni a vitát.” (94. o.)

Lina tehát a regény folyamán – ’legény, fiú’ jelentésű nevéhez méltón – anyasága ellenére férfias attitűdökkel rendelkezik, racionális gondolkodása, éles szókimondása még szépsége ellenére is háttérbe szorítja nőiességét.⁷

Az elbeszélő leszögezi, hogy Kopjásst zavarta felesége nyers modora. A cseléddel folytatott vita kapcsán fogalmazza meg a hadifogságot átélt férfi a társadalmi kiszolgáltatottságban élők iránti felelősséget, ami felesége viselkedésének elutasítását eredményezi: „Nem akarta, hogy még egy szót szóljon Lina előtte a lányra, mert nem akarta magáévá tenni ezt a hangot.” (144. o.) A másik hangjának magává tétele tehát az adott személy viselkedés- és gondolkodásmódjával való azonosulás szinonimája a regényben. Ennek értelmében a fentebb bemutatott folyamat, a polgármester szavainak átvétele, intonációjának, mondatfűzésének imitálása még hangsúlyosabbá teszi a főszereplő önazonosságának megbomlását és a hatalommal való azonosulásának folyamatát.

A Linával folytatott veszekedés elől Kopjás a kaszinóba menekül, ugyanakkor maga is érzi azt, hogy szüksége lenne a vele folytatott beszélgetésre: „Most már megint szeretett volna elbeszélgetni Linával, de ha már kimondta, hogy a kaszinóba kell mennie, ettől sem állhat el.” (154. o.) A kaszinóból hazaérve Kopjás szavakba önti a házvétellel kapcsolatos bizonytalanságát,

„de Lina nem szólt semmit, bánatosan hallgatott, s lassan az ő beszéde is üres lett, hamis, hazug. Nem tudott örülni, s nem tudott lelkesedni többé”. (162. o.)

Lina kijózanító szavain keresztül Pista a két világ között tátongó erkölcsi szakadékra ismer rá:

„Pista rémülten hallgatta feleségének halk és okos szavait. Sokszor meglepte őt, hogy a felesége veszélyes pillanatokban nagyon józanul és okosan tudta kifejezni a gondolatait, sokkal okosabban, mint ő, de most meg volt lepve. Valóban a lelke mélyén mindenben igazat kellett adnia a feleségének, s valósággal görcsösen szorította össze a szívét, hogy ráismert az asszony szavain keresztül arra a mély erkölcsi szakadékra, amelyen keresztül neki az utolsó napokban át kellett mennie.” (164. o.)

A felismerés tehát nagyon erősen kötődik a szóhoz, Lina szavainak megértéséhez. Az asszony szavainak magáévá tétele még visszavezethetné Kopjáss Istvánt az erkölcs útjára, amikor azonban Lina kimegy a szobából, végképp bekövetkezik az a gondolkodásbeli fordulat, ami elhitei Kopjással, hogy jó úton jár.

A hatalom kiüresedett beszédmódjának átvétele tehát olyan önazonossági krízishez vezet, mely Kopjáss sorsát végleg megpecsételi.

Irodalomjegyzék

Bakos Ferenc (2006, főszerk.): *Idegen szavak és kifejezések szótára*. 2. kiadás változatlan utánnyomása. Akadémiai, Budapest.

Györkösy Alajos (1994, szerk.): *Latin-magyar kézi-szótár*. 11. kiadás. Akadémiai, Budapest.

Laik Ágnes (1990, szerk.): *Utóneveink. Kis magyar utónévkönyv*. Bibliotheka, Budapest.

Móricz Zsigmond (2006): *Rokonok*. Európa, Budapest.

Szilágyi Zsófia (2013): *Móricz Zsigmond*. Kalligram, Pozsony. 540–560.

Tarjányi Eszter (2003): A dzsentri exhumálása. *Valóság*, 5. sz. 38–64.

Jegyzetek

¹ A regényből vett idézetek oldalszámára a továbbiakban az idézet után zárójelbe tett oldalszámmal hivatkozom. A kiszólásként is értelmezhető autopoétikus mondat a regény vége felé hangzik el, rávilágítva a szövegben az írás, és ezáltal a szó fontosságára.

² A társadalmi regény felőli olvasat és a dzsentri-kérdés fontosságára, valamint e kérdéskör problematikusságára Tarjányi Eszter (2003, 38–64. o.) hívta fel a figyelmet.

³ A szó motívumának regényben betöltött jelentős szerepére először Szilágyi Zsófia (2013, 540–560. o.) hívta fel a figyelmet Móricz-monográfiájának *Rokonokról* írott fejezetében. A szerző a szó motívikus szerepét vizsgálja, nem tér ki azonban a főszereplő szavának változására és ennek önazonossági krízisében betöltött szerepére.

⁴ Erre a tényre először Szilágyi Zsófia (2013, 556. o.) mutatott rá.

⁵ A 'provízió' latin eredetű szó, jelentése 'jutalék', 'közvetítési díj'. A szó a 'prövideō' igéből származik, melynek jelentései: 1. előbb lát; 2. előre lát, gondoskodik, előre gondoskodik, beszerez, vigyáz, ügyel (vö. *Bakos*, 2006, 541. o., illetve *Györkösy*, 1994, 453. o.). A fenti szövegrészlet tehát éppen a 'borzongás' poétikai funkcióján keresztül eleveníti fel a szó 'előre lát' értelmét, amennyiben Kopjáss a 'provízió' szón keresztül saját bukását látja meg előre (vö. még *Szilágyi*, 2013, 557. o.).

⁶ Erre a tényre korábban Szilágyi Zsófia (2013, 558. o.) idézett tanulmányában már utalt.

⁷ A név jelentésével kapcsolatban vö. *Laik*, 1990, 86. o.